

Pasolini, connus en France sous les titres : *Le Pigeon* et *Des Oiseaux petits et gros*). Dans quelle source Carvalho a-t-il puisé l'information (p. 194) que Totò s'appelait Antonio Stefano Clemente ? Le *Dictionnaire du cinéma Larousse* et le Filmweb (2014), bien qu'ils ne donnent pas exactement la même kyrielle de noms aristocratiques portés par Totò, concordent sur ce point : il était affublé, entre autres, des noms Comneno di Bisanzio, comme les empereurs d'Orient.

Même si les doutes exposés et nos propositions de correction s'avèrent fondés, il s'agit là de détails incapables d'infirmar la valeur générale du *Dicionário de insultos*. Voici un dictionnaire très érudite et à la fois très amusant ; c'est aussi un livre qui, bien qu'il soit un « dico », donc une référence à consulter au besoin, peut être lu d'un seul trait. Comme un roman culte et divertissant. Nous nous répétons, mais le but est louable, comme le *DI*.

Jacek Pleciński
École Supérieure de Langues, Wrocław
Pologne

Eugeniu COȘERIU, **Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului**, ediție îngrijită de Jörn Albrecht, versiune românească și index de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru, postfață de Eugen Munteanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, 264 p.

Apariția lucrării lui E. Coșeriu intitulată *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului* reprezintă un moment de importanță majoră pentru lingvistica românească, întrucât aduce în atenția specialiștilor și studenților concepția despre text și discurs a lingvistului de origine română. Construită pe fundamentele lingvisticii integrale, *lingvistica textului*, văzută „ca hermeneutică a sensului”, a fost teoretizată de E. Coșeriu încă din anii '50, în studiul *Determinación y entorno* (1955–1956). Este de remarcat faptul că, în studiul amintit, Coșeriu vorbește pentru prima dată despre *lingüística del testo*⁶, denumire preluată apoi și în limba germană ca *Textlinguistik*. Sub acest titlu își va ține Coșeriu cursul din semestrul de iarnă 1977–1978 la Universitatea din Tübingen, care va fi publicat în 1980, cu ediții ulterioare în limba italiană (*Linguistica del testo*, 1997) și spaniolă (*Lingüística del testo*, 2007). Ediția în limba română a cărții are la bază lucrarea originală în limba germană, *Textlinguistik*, îngrijită de Jörn Albrecht, unul dintre discipolii coșerieni din prima generație.

Ținem să subliniem aici mai întâi de toate câteva dintre ideile de bază ale lingvisticii textuale de sorginte coșeriană postulate încă din *Determinación y entorno*⁷. Pornind de la distincția tripartită a nivelurilor limbajului și de la necesitatea unei lingvistici a *vorbirii* (nu a limbii, după cum susținea Saussure), Coșeriu vorbește despre *lingvistica textului* „sau a vorbirii la nivel particular (care este studiul «discursului» și al respectivei «științe»». Așa-numita «stilistică a

⁶ Într-un studiu intitulat *L'émergence de la linguistique textuelle en France (1975–2010). Parcours bibliographique en 100 titres*, 2010, J.-M. Adam îi recunoaște lui Coșeriu meritul de a fi vorbit primul despre „lingvistica textului” în anii '50. De asemenea, J.-M. Adam face o scurtă prezentare a celor mai importante distincții coșeriene în sfera lingvisticii textului, vorbind și despre „surprinzătoarea necunoaștere” a lingvisticii sale textuale în spațiul francez; cf. http://www.unil.ch/webdav/site/fra/shared/CONSCILA_Verbum.pdf.

⁷ Studiul în limba română este inclus în volumul Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, antologie, argument și note de Dorel Fănar, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009.

vorbirii» este tocmai o lingvistică a textului”⁸. În același studiu, Coșeriu prezintă două aspecte importante ale lingvisticii vorbirii, *determinarea* și *cadrele*, care se constituie în instrumente extrem de utile pentru interpretarea textelor și discursurilor. Aici sunt aduse în discuție, pe lângă probleme specifice lingvisticii, și probleme de pragmatică a discursului, precum deixisul sau presupuziția, dar și chestiunea amplă a *cadrelor*. Atât determinarea, cât și cadrele, consideră Coșeriu, reprezintă elemente care nu pot fi ignorate nici de gramatică, nici de teoria limbajului sau de teoria literară, întrucât toate trebuie să se raporteze la vorbirea construită în anumite circumstanțe.

Lucrarea de față este structurată în trei părți, astfel: 1. *Introducere în problematica unei „lingvistici a textului”*, 2. *Lingvistica textului ca „lingvistică a sensului”* și *Lingvistica textului ca „gramatică transfracțională”*. Principalele aspecte referitoare la text și discurs discutate sunt: nivelurile limbajului și competențele corespunzătoare acestora, tipurile de lingvistică a textului, varietatea relațiilor pe care le stabilește semnul în actul lingvistic concret, relația dintre limbaj și poezie.

Una dintre distincțiile importante operate de Coșeriu este cea referitoare la *gramatica transfracțională* (sau *gramatică textuală*) și *lingvistica textului* (propriu-zisă). Prima are ca obiect de studiu nivelul de structurare al unei anumite limbi (nivelul idiomatic), iar cea de-a doua vizează nivelul individual al limbajului, deci analiza utilizării textelor în contexte particulare. Totodată, este amintită și o a treia lingvistică a textului, raportată la nivelul universal al limbajului (textul văzut ca posibilitate universală a limbajului), care se identifică, de fapt, cu lingvistica și care are ca punct de plecare tot textele⁹. Aceasta stabilește reguli generale de funcționare a unor categorii gramaticale sau fixează tipologii de texte (p. 48–51). Putem spune că cele trei tipuri de lingvistică a textului sistematizate de către Coșeriu constituie, de fapt, *lingvistica integrală a textului*¹⁰. În sens restrâns, tipul autentic de lingvistică a textului este *hermeneutica textului*, întrucât orice demers interpretativ al textelor trebuie să aibă ca scop final înțelegerea sensului.

E. Coșeriu prezintă un model rafinat de analiză textuală și pragmatică a discursului, fundamentată pe doctrina lingvisticii integrale, care integrează tendințe ale vremii referitoare la studiul textului și discursului, dar mai mult decât atât, sistematizează un cadru teoretic valabil și astăzi, cu ajutorul căruia orientările empirice pot fi ajutate și chiar scoase din impas. Acest lucru este întărit și de faptul că lingvistica textului de sorginte coșeriană compatibilizează (în sensul de utilizare constructivă) orientările gramaticii generative, ale lingvisticii structurale și ale lingvisticii textului (aceasta din urmă considerată multă vreme doar o lingvistică a textului literar). Lucrarea tratează problema modalităților de analiză specifice discursului, văzut ca activitate, care presupune interacțiunea dintre text și circumstanțele vorbirii. Demn de reținut este faptul că numai nivelul *individual* al textului sau al discursului poate să indice măsura în care se actualizează celelalte două dimensiuni ale limbajului (universală și istorică). La acest nivel al textului particular se construiește sensul textului, care justifică scopul sau finalitatea lui. Sensul unui text guvernat de finalitatea pragmatică, spre exemplu, cum este cel politic sau publicitar, poate fi înțeles, în complexitatea sa, numai la acest nivel al dimensiunii individuale, care, pornind de la produs (textul), ia în calcul modalitatea în care se actualizează faptele pe care

⁸ *Op. cit.*, p. 204.

⁹ La acest nivel, lingvistica textului, ca teorie generală, se ocupă de capacitatea omului de a vorbi clar, coerent, fiind totodată nivelul la care și-au raportat analizele modelele cognitiviste, în încercarea de a stabili reguli generale de funcționare a limbajului uman. Principalul reproș pe care îl aduce Coșeriu acestui tip de lingvistică este faptul de a pune egalitate între funcțiile limbii și funcțiile textuale.

¹⁰ O sistematizare a lingvisticii textuale coșeriene este făcută de Óscar Loureda Lamas, care, în ceea ce a numit „de trei ori o lingvistică a textului”, include *teoria generală a textului*, *gramatica textului* și *hermeneutica textului*. Toate acestea constituie, în opinia lingvistului spaniol, *lingvistica integrală a textului* (în *Entrevista con Óscar Loureda Lamas*, por Eugenia Bojoga, „Revista electrónica de estudios filológicos”, número 14, diciembre 2007, cf. <http://www.um.es/tonosdigital/znum14/secciones/entrevistas-%20loureda.htm>).

le presupune discursul, începând cu forma textuală, dimensiunea retorico–argumentativă, participanții la actul de comunicare, cadrul cognitiv, situațional, contextual etc.

În ceea ce privește modalitățile de analiză a discursului putem decela, conform lingvisticii textuale coșeriene, trei etape. Într-o primă etapă se urmărește determinarea naturii tipului de text/discurs în funcție de finalitățile discursive: *finalitatea științifică*, *finalitatea pragmatică* și *finalitatea poetică*. Fiecare dintre aceste finalități surprind modalitatea de raportare a subiectului vorbitor la situația de comunicare și chiar relația cu interlocutorul, privesc însă ca relații interne ale subiectului vorbitor cu propria sa vorbire, nu ca procese externe. O a doua etapă de analiză vizează funcțiile semnului în actul lingvistic concret sau *funcțiile textuale* specifice. Cel mai important rol al funcțiilor textuale este acela de a contribui la conturarea sensului, deoarece unitățile textuale sunt *unități de sens*. Sensul ia naștere în texte prin împletirea desemnării cu semnificația. E. Coșeriu clasifică aceste funcții în: *funcții textuale implicite* (date pe baza presupuzițiilor textuale), cum ar fi: *respingere*, *acceptare*, *aluzie*, *afirmație*, *exemplu*, *replică*, *constatare*, *ironie*, *opinie* etc., și *funcții textuale explicite* (independente de presupuzițiile textuale) precum: *instrucțiune*, *îndemn*, *informație*, *rugămintă*, *explicație*, *sfat*, *promisiune* etc. (p. 237–238). Trebuie să menționăm faptul că aceste funcții textuale, susține Coșeriu, nu coincid cu funcții frazale, pentru că aceeași propoziție dintr-o limbă poate îndeplini funcții textuale diferite (de exemplu, o propoziție interogativă poate să exprime atât întrebarea, cât și îndoiala, reproșul etc.). Cea de-a treia etapă a analizei textuale privește sondarea *funcțiilor semantice de evocare* orientate de relațiile semnului cu alte semne, relațiile cu semne din alte texte, relațiile între semne și „lucruri”, relații între semne și „cunoașterea lucrurilor”, precum și *cadrele* de tipul: „situativ, regional, contextual și al universului de discurs” (p. 105–149). Aceste funcții de evocare sunt discutate de Coșeriu tot din perspectiva semnică, adică în ceea ce privește relațiile pe care le stabilește semnul lingvistic dintr-un text/discurs. Complexitatea acestor relații ale semnului se manifestă în special la nivelul textului literar, care reprezintă spațiul prin excelență al actualizării acestor funcții.

În partea rezervată discuției despre funcțiile limbajului, pornind de la „modelul-organon” al lui Bühler, Coșeriu face o critică modelului jakobsonian al funcțiilor limbajului, cu referire specială la *funcția poetică*. Faptul că această funcție nu poate fi separată de funcția limbajului însuși, adică de *reprezentare*, este motivat de Coșeriu prin apelul la teze care se fundamentează pe principiul obiectivității științifice („a spune lucrurile așa cum sunt”). O primă teză afirmă ideea că toate relațiile pe care le stabilește semnul în actul lingvistic (inclusiv relațiile de evocare) aparțin vorbirii în general, nefiind specifice limbajului poetic. A doua teză face referire la faptul că toate funcțiile și evocările semnului se actualizează complet în limbajul literar. Potrivit celei de-a treia teze, limbajul poetic este „limbajul pur și simplu”, care nu poate fi pus pe același plan cu vorbirea obișnuită, întrucât în poezie se activează toate posibilitățile limbajului, ce rămân neutilizate în comunicarea cotidiană. În sfârșit, uzul poetic nu reprezintă „o abatere” de la limbajul standard, ba mai mult, lucrurile se prezintă exact invers: modalitățile limbajului obișnuit reprezintă o deviere de la limbajul absolut pentru că suspendă o serie de funcții care apar plenar doar în poezie (p. 160–162). Astfel, în teoria coșeriană despre limbajul poetic, raportul față de limbajul obișnuit este inversat, ca urmare a faptului că doctrina despre limbaj a lingvistului de origine română este enunțată de pe poziții susținute de o întreagă tradiție în sfera filosofiei limbajului. Dincolo de critica pe care Coșeriu o face concepției jakobsoniene cu referire la funcțiile limbajului, în spiritul aceluiași principiu al obiectivității, lingvistul de la Tübingen evidențiază aportul lui Jakobson la înțelegerea limbajului. În primul rând, este vorba despre faptul că Jakobson intuiește, fără a exploata acest aspect în modelul său, calitatea de limbaj absolut a limbajului poetic, iar, în al doilea rând, spre deosebire de Bühler, afirmă ideea că funcțiile propuse sunt funcții ale semnului în actul de vorbire, și nu funcții ale limbii (p. 100).

Utilitatea modelului de analiză a textelor și discursurilor propus de Coșeriu a fost demonstrată de autorul însuși, atât în cadrul exemplificărilor la care a recurs pe parcursul lucrării

pe care o prezentăm aici, cât și în studii aplicative publicate de Óscar Loureda, sub titlul *Lenguaje y discurso*¹¹. Aceste studii aplicative asupra variatelor tipuri de limbaje și discursuri oferă modele pentru analize ulterioare ale discursului politic, jurnalistic, religios și literar.

În încheiere, subliniem un aspect legat de importanța lingvisticii textuale coșeriene pentru pragmatică, mai ales că însuși Coșeriu a evidențiat relația dintre acestea două într-un studiu din 1972 în care anticipa evoluția ulterioară a disciplinelor limbajului și tendința spre interdisciplinaritate: „La lingüística del texto se concentra en el *saber expresivo* y adopta el punto de vista del *sentido*; con la lingüística del texto se relaciona la pragmática que adopta el mismo punto de vista, pero en un plano genérico, y, al mismo tiempo, examina ciertos aspectos de los estilos de lengua”¹². Punctul comun al celor două discipline este, așadar, înțelegerea sensului care se construiește în discursuri, numai că fiecare dintre acestea se raportează la niveluri diferite ale limbajului: lingvistica textului vizează în special nivelul individual, fără să ignore celelalte două niveluri, în timp ce pragmatica se raportează cu precădere la nivelurile universal și idiomatic. Reproșul pe care l-a adus Coșeriu pragmaticii vizează fundamentarea teoretică a acesteia. Însă, după cum a demonstrat Ó. Loureda (atât în prefața ediției spaniole a *Lingvisticii textului* lui E. Coșeriu, cât și în diferite studii și interviuri consacrate acestui domeniu), pragmatica reprezintă pentru Coșeriu o parte semnificativă a lingvisticii textului. Însuși Coșeriu a vorbit despre necesitatea unei lingvistici a uzului limbii, numită *Linguistik der Sprachverwendung*, deci a unei discipline pragmatice¹³. Totodată, viziunea sa de ansamblu asupra textului și discursului, prezentată într-o teorie coerentă și puternic fundamentată științific, deschide în mod clar dialogul dintre discipline precum pragmatica, analiza discursului, analiza conversației, teoria argumentării, semantica, hermeneutica etc. De exemplu, apropierea lingvisticii coșeriene a textului de pragmatica integrată este vizibil exprimată în *Textlinguistik* atunci când Coșeriu prezintă importanța gramaticii textului pentru lingvistica textului. Dat fiind faptul că pragmatica este mai ales o știință a actualizării limbajului la nivel universal (prin studiul formelor topice, al contextelor, al maximelor convenționale, al normelor textualității etc.) și a limbajului la nivel idiomatic, urmărind aspecte care surprind îmbogățirea contextuală a semnificatului, considerăm ca fiind oportună tratarea aspectelor pragmatice ale discursului din perspectiva nivelului individual al limbajului (cel al textului și discursului) din schema coșeriană¹⁴, care înglobează, la rândul lui, o dimensiune universală, una idiomatică și una particulară a vorbirii, întrucât orice text este rostit într-o anumită limbă istorică, înscriind totodată aspecte ale vorbirii în general și ale vorbirii particulare, identificabile în discurs.

Adriana Maria Robu

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
România

¹¹ Eugeniu Coșeriu, Óscar Loureda Lamas, *Lenguaje y discurso*, Pamplona, Ediciones Universidad de Navarra, S.A., 2006.

¹² Eugenio Coseriu, *El hombre y sulenguaje. Estudios de teoría y metodologíalingüística*, segundaediciónrevisada, Madrid, Editorial Gredos, 1991 [1977]. Fragmentul citat (p. 260) face parte dintr-un studiu prezentat la o conferință din 1972 și republicat ulterior în lucrarea amintită.

¹³ Ricardo Mairal, Pedro Santana, *Entrevista a Eugenio Coseriu*, în „Cuadernos de investigación filológica”, t. XVI, fas. I y II, 1990.

¹⁴ În acest sens am propus o analiză de tip pragmatic a discursului pornind de la modelulingvisticii textuale coșeriene în teza de doctorat cu titlul *Particularități pragmatice ale discursului publicitar românesc actual*, pe care am susținut-o la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași în septembrie 2013.